

TÜRK TARİH KURUMU TARAFINDAN YAPILAN PAZARLI HAFRİYATI [1]

Dr. Hamit Koşay

Maarif Vekâleti Antikite ve Müzeler Direktörü

Başlangıç :

Türk Tarih Kurumu adına Alaca-Höyük hafriyatını yaptığımız sırada Çorum vilâyetinin Alaca kazasına tâbi Pazarlı köylülerinin getirip gösterdikleri Frikyâ çağına ait ve bir binaya kaplama vazifesini gören fayans kabartmalar, nefaset ve kültür tarihi bakımından yüksek ehemmiyeti ile dikkatimizi çekti. Bir fırsat bularak 1937 senesinde burada on iki gün devam eden ilk araştırmayı yaptık. Elde edilen neticeleri (La Turquie Kemaliste) in 20 - 26 Septembre 1937 sayısında tanıttık.

1938 hafriyat mevsiminde Türk Tarih Kurumu burada daha geniş ölçüde bir araştırma yapılmasını kararlaştırdı. Alaca-Hüyükte yeni hafriyat sahasını temin için hazırlık devam ederken mesai arkadaşlarımdan ve üyelerden Mahmut Akok, Aptullah Altar, Fotoğrafçı Baha Bediz, Üniversite talebelerinden stajiyer Kemal Güngör, Hakkı Gültekin ile birlikte 21/5/1938 den 31/7/1938 tarihine kadar vasatî yetmiş işçi ile çalıştık. yüksek kongreye sunulan bu raporla şimdiye kadar bilinmiyen yeni bir Frikyâ sitesini arzedecek ve elde edilen belgeler dolayısıyla ortaya çıkan tarihî problemlere işaret edeceğiz :

Mevki:

Hafriyata sahne olan Pazarlı, Hüyüğün 29 Km. şimali şarkisinde Alaca-Çorum şosesinin şarkında, Mustafa Çelebi köyünün üstünde fevkalâde güzel manzaralı bir yerdir. (Şekil: 1)

Dereler, özler ve ırmaklarla dilim dilim ayrılan Pazarlı havalisinin şarkışimalisinde 1791 m. yükseklikteki Akdağ silsilesi ve şarkıcenubîsinde 1483 m. yükseklikte Karadağ silsilesi, şimalinde Uluştıran

[1] Zurichte 28 Ağustos 1938 den 4 Eylül 1938 e kadar toplanmış VIII inci Enternasyonal Tarihî İlimler kongresine sunulan teblig'in türkçe metnidir.

dağının tepeleri güzel bir fon teşkil eder. Yeryer kendini gösteren kalkerli sırtlar tabiatın çetinliğini arttırır. Fakat umumî muvasala hatlarından uzak olmasına rağmen burası yaşamıya, korunmaya elverişli olduğu için tâ Kalkolitik devirden itibaren yaylacılar tarafından iskân edilmiş, ormanlar arasında açılan düzlüklerde ziraat yapılmış, büyük küçük topluluklar tabii mağaralarda veya kale haline soktukları tepelerde daimî bir tahassungâh veya askerî istinat noktaları bulmuşlardır. Üstü kalkerle örtülü kalenin yanbaşıdan geçen Karapınar özü şelâleler yaratarak dar boğaz içinden 100 metre aşağıdaki ovaya inerek Alaca ırmağına karışır. Jeolojik devirlerde bu öz üstten akarken dağın yumşak kısımlarını oyarak büyük inler yaratmıştır. Tepenin sırt kısmı toprağın birikmesine pek az müsait olduğu için duvar bakiyeleri fazla tahribata uğramış, yüzlerce senedenberi çalışan saban mevcut eserleri eteklere doğru taramıştır. (Şekil: 2, 3, 4, 5, 6)

Elde edilen *kültür devirleri* berveçhi atidir :

1 — Kalkolitik devir :

Pazarlıda tesbit olunabilen en eski kültür katıdır. Tepenin boyun teşkil eden kısmında, kaya diplerinde, mağarada ve umumiyetle toprak sathından itibaren 150-200 santimetre derinliklerde bu devrin bol keramiğine rasgelindi. Gri toprak tabakası bu kültür katını diğer çağlardan ayırır.

Pazarlı kalkolitik devir keramiği Alaca-Hüyükte on metre derinlikten sonra ve Alisharda yirmi metre derinlikten sonra çıkan kalkolitik eserlerin hemen aynıdır. Hepsi elle yapılan, hamurları otla karışık, üzerleri angopludurlar. Bu eserler arasında meyva tabağı (Fruchtstände) biçimleriyle, tepsî örneklerine ve kaba süzgeç parçalarına rasgelindi.

Renk bakımından :

a) Dış tarafı kırmızının muhtelif nüanslarını gösteren ve içi siyah olan parçalara,

b) Dışı siyahımsı veya koyu gri, içi ise deve tüyü renginde (chamois) parçalara raslandı. (Şekil: 7, 8, 9)

2 — Bakır devri :

Pazarlıda Bakır devri keramiğine ancak dağınık olarak rasgelindi. Bunlar Alishar I/in iç ve dışı kırmızı angoplu, Ahlatlıbêlin benekli veya siyah angoplu ve cilâlı, Alaca-Höyüğün tırnak ile süs yapılan maruf kertikli çeşitlerini andırmaktadır. Bu devirde Pazarlıda kazılan yer sıkı bir iskâna saha olmamıştır. (Şekil: 10)

3 – Eti devri :

Pazarlıda Eti devrini de tıpkı Bakır devri gibi ancak dağınık ve münferit bazı keramik parçaları temsil ediyor. Şu halde hafriyat alanına Etiler yerleşmemişlerdir. Bulunan eserlerin hepsi monokromdur ve tipik parça olarak şunları zikredebiliriz :

- a) «Schnabelkanne» tipinde kırık bir parça,
- b) Bir tabağın müsellefi kulpu,
- c) İç kısmı tamamen ve dış kısmının yalnız kenarı kırmızı angoplu bir tabak,
- d) Kuşbaşı biçiminde emzikli kap parçaları. (Şekil : 11)

4 – Friky devri :

Kalkolitik devirden sonra iki üç bin senelik bir fasılayı müteakip Pazarlı ilk defa Frikyalılar zamanında devamlı bir iskâna sâha olmuştur. Pazarlı adını arkeoloji edebiyatına tanıttak olan mühim tabaka Friky tabakasıdır. Eti İmparatorluğunu yıktıktan sonra Anadoluya hâkim olan Frikyalılardan bir sergerde veya nüfuzlu bir aile zikri geçen tepeye hususî yapılarını ve tepenin ovaya bağlanan zayıf kısmına burçlarını inşa etmişlerdir. Metbu halkın civar arazide oturduğunu gösteren izler vardır.

Mimarî izler: Friky devrine ait üç mimarî kat tesbit edilmiştir. Bunlardan en alttaki birincisi ve en mühimmi kısmen bir yangına kurban olmuştur. Dört köşe burçlar arazinin şekline uygun olarak yerleştirilmiş ve dış duvarları yontulmamış ve biribirine alıştırmış taşlarla kaba bir tarzda örüldükten sonra içerisi ufak taşlarla doldurulmuştur. Diğer ikametgâhların da temel taşları çamur harçla örülmüştür. Yüksek san'at eserleri sayılması icap eden resimli kabartmalar ve diğir maddî kültür eşyası elimize geçmese yalnız bu zaif duvarlara bakarak Frikyalılarının medeniyeti hakkında doğru bir fikir edinmek hayli güç olurdu. Frikyalılar Pazarlıda gayri mütecanis taşlarla hazırlanan temellerin üstüne kerpiçten ve ahşaptan yapılmış kiremit çatılı güzel evlerini ve saraylarını yapmışlar, fazla olarak dışardan onu resimli fayans kabartmalarla süslemişlerdir. Ormanların galip yeşil fonu içinde tepeye yerleştirilen bu kabartmaların uzaktan heyeti umumiyesi ile ışık saçarak parladığını ve yakından her bir kabartmanın muhteviyatıyla seyircileri teshir ettiğini farz ve tahmin güç değildir. Beyaz ve kırmızı renkli kiremitlerle kaplanmış ve süslü çörtlenlerle teçhiz edilmiş olan çatılar fayans kaplamalarının mütemmimi sayılmalıdır. Onun için -hiçbirisi yerinde bulunmamakla bera-

ber- kaplamaların dahilde kullanıldığını farz güçtür. Plânda L. 11-J.11 murabbarları dahilinde 7,00 X 3,50 metre eb'adında birbirine eş ve duvarla ayrılan iki salon içinde ve Frikya devrinin ikinci mimarî katında ve çivi şeklinde (Stiftmozaik) mozaiklerle süslü iki döşemeye rasgelindi. Bu mozaikler Uruk IV. de olduğu gibi duvar sathında olmayıp muhakkak bir zemin döşemesidir. Bu mozaik zemin başları kürevî maktaları, dairevî veya kısmen murabba ve azamî 7 santim uzunluğunda siyah ve krem renkte pişmiş toprak çivilerle mukavim bir balçık üzerine hendesî bir tezyinat üslûbiyle, yanyana dizilmek suretiyle yapılmıştır. Mozaik döşemenin kenarını beyaz balçıktan bir bordür ve küçük taşlarla itinalı yapılmış temel duvarları tahdit ediyor. Bu temelin üstüne inşa olunan kerpiç duvardan bir bakiye halen yerinde mevcuttur. Cenubu garbide plânda K. 7, L. 7 murabbarları ile gösterilen yerde iki burcun arasından geniş basamaklı bir merdiven ile yukarı çıkılmaktadır. Bu kalenin esas antresidir. Yapı manzumeleri arasında ibadete has köşenin bulunması muhtemeldir. Fakat yalnız toprağın sığ olması dolayısıyla fazla hırpalanan temel bakiyelerine bakarak bu hususta bir fikir yürütmek güçtür. Bulunan eserler daha ziyade sahiplerinin yaşama zevkini tadan asker ruhlu idareciler olduğunu göstermektedir.

Friky keramiği:

Pazarlıda bulunan keramik Alishar, Gordion ve Alaca-Höyüğün Friky keramiğine benzemektedir. Pazarlıda gri ve siyah Friky parçaları nadir oldukları halde boyalı olanlar hemen 9/10 nisbetinde azîm bir ekseriyeti teşkil eder. Halbuki garbe doğru gidildikçe, meselâ Ankara yanındaki Karaoğlanda ve Ankara Hellenistik Mabedinde (Augusteum'da) yapılan hafriyatta, grilerin ekseriyette olduğu tesbit edilmiştir. Bundan yalnız Friky kültürünü terkip eden unsurların değil, belki Frikyahıların kavmî terkipi hakkında neticeler çıkarılabilir.

I — Mat boyalı keramik — Kırmızı üstüne beyaz angoplu veya yalnız kırmızı angoplu olmak üzere ikiye ayrılır:

1 — Yalnız kırmızı angoplu olanlar üzerinde siyahımtırak veya koyu kırmızı hendesî çizgiler bulunmaktadır. (Şekil: 12)

2 — Beyaz angoplu hendesî tezyinathı olanlarda ise şu çeşitler görünür:

a) Koyu kahve rengi (akaju) veya siyah renkli hendesî çizgilerle süslü olanlar.

b) Koyu kahve rengi (akaju) yanında kırmızı renkli hendesî çizgilerle süslü olanlar, (Şekil: 13)

c) Basit geniş kırmızı kuşaklı olanlar,

d) Kırmızı angop üstünde düz beyaz kenar kuşağı olanlar. (Bilhassa kapaklarda görülür),

e) Bazı tabak çeşitlerinde iç ve dışta kuşak tarzında yapılan ve yanyana duran kırmızı, beyaz angop üstünde siyah veya koyu kahve rengi çizgilerle müttehidülmerkez daireler şeklinde süsler vardır.

f) Koyu kahve rengi ve kırmızı çizgilerle beraber nebatat ve hayvanat tasvirleri de bulunur. (Şekil: 14)

II — Monokrom seramik meyanında şu çeşitlere rasgelinmiştir:

1) İç ve dışı tamamen veya kısmen angoplu parçalar. Hepsi çarkla yapılmıştır. Kuvvetli profilli örnekler, fazla çıkık akıtacaklı (Ausguss) ağızlar ve kapak örnekleri bulunmuştur. Bazılarında kırmızı angop yerine devetüyü (chamois) rengine rasgelinir. Halkavî kaide umumidir. (Şekil: 15)

2 — İç ve dışı siyah angoplu ve cilâlı parçalar. Bakır devrinin mümasil parçalarından incelikleriyle ayrılırlar. Halkavî kaidé düz şerit kulp, bazılarında ise içerlek düz çizgi veya halkavî süsler mevcuttur. (Şekil: 16)

3 — Gri renkli angopsuz parçalar. Hepsi çarkla yapılmıştır. Bakır ve Eti devirlerinin mümasil parçalarından yapılışlarındaki incelik, şekillerindeki hususiyetlerle ayrılırlar; umumiyetle perdahlıdır. (Şekil: 17, 18)

Gri ve siyah parçaların diplerinde bazan çizgilerle damga veya hususî işaret görülmüştür. 1937 de bulunan bir gri parça üzerinde Frikyâ yazısı da görülmüştür. (Şekil: 19)

4 — Kaba ve gri parçalar. Bunlar ekseriyele mutfakta kullanılan isli örneklerdir.

Kulplar: Mutat şeritvarî (Bandhänkel) veya dairevî maktalı kulplardan başka, mrkara biçiminde ve ekseriyetle madenî Frikyâ kaplarında görülen örnekler mevcuttur.

Ayakçıklar: (Çömleği oturtmaya mahsus kaide kastolunmaktadır)

Gri renkte iki ayakçık parçası, sivri dipli Frikyâ parçalarının nasıl oturtulduklarını gösterme bakımından mühimdir.

Fayans kabartmalar:

Pazarlının Frikyâ yapılarında kaplama olarak kullanılan fayans kabartmaları birkaç zümreye ayırarak etüt etmek mümkündür:

I — Basit çatı kiremitleri.

a) Kenarı lâmbalı (çıkıntılı manasınadır), alêlade trapezvarî kiremitler.

b) Çatı dereleri için mustatil şeklinde kırmızı angoplu kenarı yüksek lâmbalı kiremitler. (Şekil: 20)

c) Mahiye (çatı satırlarının eklerine gelen parça demektir) kiremidi biçiminde kırmızı veya beyaz angoplu kiremitler.

d) Kırmızı angoplu çörtlenler. (Yağmur suyu akmasına mahsus oluk) (Şekil: 21)

II — Bina yüzüne gelen resimli veya sadece hendesi main şeklinde süslü kaplamalar. Bunların bir kısmı mustatil biçiminde ve korneşlidir. Bir kısmının üstü yarım daire biçiminde kaidesi ise düzdür. Beyaz angoplu ve kahve rengi veya kırmızı çizgili süslü keramik ile aynı üslûptadırlar. Kaplamalar üzerindeki deliklerin duvara tahkim ile alâkalı bir vazifesi olsa gerektir. Fakat hiçbirisi üzerinde ne çivi bakiyesi ve ne de ağaç çürüğü izi görülmedi. Bunların çivisiz kullanılabilmiş olmaları muhtemeldir.

Kaplama fayansları resimleri bakımından şu gruplara ayırmak mümkündür :

a) *Muharip resimleri*: 47 × 44 santimetre eb'adında müstatil plâkalar üzerinde bulunan askerler yürüyüş halindedirler. Yüzleri ekseriyetle sola müteveccihtir. Aksi istikamette giden diğer iki muharip parçası da bulunmuştur. Bunlardan başka daha büyük başlı ve daha büyük kalkanlı plâkaların parçası görülmüştür. Şu halde plâklar muhtelif cesamettedirler. Başlar muayyen fertleri değil belki üslûplaştırılmış tip arzeder. Şahıslar sakalsız ve bıyiksız olup bu bakımdan Miken vazolarındaki muharip resimlerinden ayrılırlar. Miğferlerinin sorguç kısmı uçları aşağı bakmak üzere hilâl biçimindedir. Asıl miğferin madenden ve kulaklık kısmının ve yuvarlak kalkanın deriden olması kuvvetle muhtemeldir. Askerler kısa etekli elbiseler giymişlerdir. Hareketteki çalâkiyi iyi ifade eden bacaklar adaleyi göstermekle beraber giyimlidir. Ayaklarda kalçın veya çizmeyi andırır ayakkabılar mevcuttur. Askerler sağ elde ve yukarda mızrak, sol elde kalkan olmak üzere hücum vaziyetinde gösterilmiştir.

Kabartmaların hepsi beyaz angoplu olmayıp içlerinde tek kırmızı renkli kabartmalar da bulunmuştur [1]. (Şekil: 21, 22, 23, 24, 25)

[1] Gordion. S. 158. Abb. 141. «Tonplatte zur Wandverkleidung mit Hirschjagd» — Buradaki muharip parça halinde bulunmuştur.

Bossert, Altkreta 33 — Mykenai. Bruchstück einer mit Kriegern und Tieren bemalten Grabstele. Höhe 91 cm., Breite 42 cm.

Bossert, Altkreta 72 — Mykenai. Sogenannte Kriegervase. Höhe etwa. 36 cm.— Miken vazosunda kalkanlar iç tarafta tasvir edilmiştir. Şahıslar sakallı olup mızrakları aşağı doğru tutulmuştur.

b) *Aslan ve boğa mücadelesi*: Mevcut kısmı 40 sm. yükseklikte, 26 sm. genişlikte, 3,5 sm. kalınlıkta olan bir fayans kabartma üzerinde üstüste iki sıraya gelmek üzere aslan ve boğa mücadelesi tasvir edilmiştir. Müdafaa durumunda olan boğanın başı aslanın ağzına doğru eğilmiştir. Profilden tek boynuzu ancak görünmektedir. Kuyruk ayak aralarına doğru çekiktir. Aslanın ise ağzı açık ve kuyruğu yukarı kıvrıktır [1]. (Şekil: 26, 27)

c) *Greif (Griff)* ler muhtelif tiptedirler.

1 — Üstü yuvarlak altı düz ve duvara tahkime müsait, ayrıca ve genişçe bir lâmbası mevcut fayans üzerinde karşılıklı iki adet ve kanatlı griff ve onların altında bir ceylân yatmış olarak görünmektedir. Muhtelif parçalar eksik olarak bulunmuştur. (Şekil: 28, 29, 30)

2 — Mustatil bir plâka üzerinde ise daha büyük cesamette ve dört ayağı yere basar vaziyette kanatlı ve kuyruğu çengelvarî yukarı kıvrık bir tip griff'tir. Plâkanın etrafı kabartma olarak kahve rengi boyalı mainlerle, bazan da kabartmasız düz mainlerle süslüdür. (Şekil: 31)

3 — Griffli eserlerden birinin başı arkaya doğru dönüktür [2].

Burada baş No. 2de tasvir olunan tipe benzetmektedir. Çömelmiş durumdadır. (Şekil: 32)

d) Hayat ağacı etrafında şahlanan dağ keçileri. Bunlardan tam parçalar elde edilmiştir. Bir tanesinde yalnız korniş kısmı kırıktır. Genişliği 41. mevcut yükseklik 28 sm. dir [3].

Elik adı verilen dağ keçileri Pazarlı yanındaki Karadağ'da eksik olmamakla beraber, bu motifin dinî telâkki ile ilgili kompozisyonun şarktan geldiğine hiç şüphe yoktur. Milâttan sonra ikinci bin senelerin şimalî Suriye ve Anadolu silindir mühürlerinde Telhalef tezyinatında emsalini görmek mümkündür. (Şekil: 33, 34, 35, 36)

e) *Kentaur'lar*:

1937 de satha yakın olarak bulduğumuz bir plâka üzerinde dal tutarak tasvir edilmiş kentaur'a 1938 hafriyat mevsiminde bazı noksan

[1] Gordion S. 160. «Stier und. Löwe, 16 Bruchstück»

Gordionda ufak parçalar bulunduğu halde Pazarlıda nisbeten büyük ve resimde tamamlanması mümkün eserler elde edilmiştir Lidyada Elektron sikkeler üzerinde karşılıklı duran boğa ve aslan tasvirlerini de beraber mütalea lâzımdır.

[2] Gordion, S. 154. Abb. 137. «Drei Bruchstücke mit schreitenden greifen nach rechts»

Bossert, Altkreta 37 — Mykenai. Elefenbeinrelief eines unter Blumengel agerten Greifen, Höhe 7. cm. — Burada baş, bizim 2 № lu tipimize benzemektedir.— (Diz çökmüş vaziyette!)

[3] Gordion, S. 101 FF. Platten mit. Antilopen. 7. Bruchssteke.

parçalar iltihak etti. Belki ilk defa Yunan âlemi haricinde böyle bir eserle karşılaşılıyor. (Şekil: 37, 38)

f) Fayans kabartmalar içinde tasvirler yerine yalnız main şeklinde süsleri ihtiva eden plâkalar, dört köşe maktalı ve her yanı nakışlı sütuncuklar ve diğer mimarî parçalar da mevcuttur. (Şekil: 39, 40)

g) *Diğer muhtelif eserler:*

Parça halinde bulunan beyaz angoplu bir kabın karın kısmı üzerinde elinde riton tutan bir kadın tasvir edilmiş bulunmaktadır.

Madenî eserler arasında bir bronz kepece Gordion'da bulunan kepeçenin (Gordion. S.75. No. 91. Schöpfkelle, Tumulus III.) aynıdır. Bunun bir eşi Ankara yanındaki Gazi Orman fidanlığındaki Frikya istasyonunda bulunmuştur. (Bakınız: Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya dergisi [1]. (Şekil: 41)

Bundan başka *bir ok ucu* da bulunmuştur. (Şekil: 42)

Ağırşaklar ekseriyetle iki mahrutu nakısın kaidede ittisalinden husule gelmiş bir şekil, veya yalnız tek mahrutu nakıs şeklini irae ederler. Küreye yakın olanlar da mevcuttur.

Kurs şeklinde veya kiremit kırığınının etrafını yuvarlama suretiyle yapılanlara da rasgelinmiştir.

Kalıplar meyanında küçük öküz başını dökmeğe mahsus 5, 5×3, 9 sm. eb'adındaki pişmiş toprak eseri zikredebiliriz.

Mensucat askuları murabbai ehamı nakıs şeklinde olup üst kaide-lerine yakın delikleri vardır. Yükseklikleri 8,5 ilâ 10 sm. arasında tehalüf etmektedir.

Makara biçiminde iki *paye* (ayakçık) keramik pişirme ocağında eserleri istif etmek için kullanılmıştır. Bu iki parça bizzat Pazarlıda çanak çömlek ocaklarının mevcudiyetini göstermek bakımından mühimdir.

Kemik eserler arasında 14,8 sm. uzunluğunda dört köşe maktalı *bir örgü iğnesi* veya *biz* zikre değer.

5) Klasik devir:

Kalede plânda E. 13 murabbaina isabet eden yerde kireç harçlı kalın duvara ve bu duvara eklenen nısıf daire şeklinde bir burç kaidesine rasgelindi. Ayrıca plânda J. K. 7 murabbalarına isabet eden yerde de kireç harçlı duvar parçaları elde edildi. Hafriyat alanının şarkı cenubî eteğinde de üstte külliyyetli hellenistik devir keramiğine rasgelindi. Toprak üstünde münferit olarak bazı Bizans sikkeleri de

[1] Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, 1.

bulundu. Bu vesikalar hellenistik devirde ve daha sonra Pazarlı'nın zayıf şekilde iskân edilmiş olduğuna şüphe bırakmıyor.

Kalenin üst kısmında bulduğumuz bazı iskeletlerin de bu devre ait olduğunu sanıyoruz. (Bunlarda baş garpte, ayak şarkta ve eller göğüstedir).

Daha garpta Frikya katına kadar inen 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 numaralı iskeletlerde baş garpte, ayak şarkta olmakla beraber kollar yana konmuştur. Bunların daha eski devirlere, hattâ bizzat Frikyalılarına ait olması da muhtemeldir. (Raporları Antropoloji Enstitüsünce ayrıca neşredilecektir). (Şekil: 43)

Pazarlı hafriyatının ortaya koyduğu meseleler.

Bugüne kadar kabul edildiğine göre, Frikyalılar Traklar'ın yakın akrabalarıdır. Homër onları Turova muharebelerinden önce, Xanthos de Lydie ise bu harplerin akabinde Anadolu'ya geçirir. Frikyalıların Bosfor tarikiyle Anadolu'ya geçişleri deniz kavimlerinin umumî hareketleriyle alâkadar görünmektedir. Boğazköy Eti İmparatorluğunu bir darbeye ortadan kaldırarak yerine geçen Frikyalılarla 1170 senelerine doğru Asurî hududunda görünen Muski'ler aynı kavim sayılmaktadır. (Hugo Winkler'e göre milâttan önce 8. inci asrın sonlarına doğru büyük Frikya Devletini kuran Midas ile takriben 707-717 senelerine doğru Asur Kralı Sargon III. devrinde hüküm süren Muski Kralı Mita aynı şahıs olmalıdır). Asurilerle Muski'lerin ilk teması şu suretle olmuştur: Téglath - Phalasar I., 1100 senelerine doğru Fenike'ye kadar ilerliyor. Fakat Babilon'a karşı yaptığı mücadelede mağlup olunca Etiler ayak kaldırıyorlar ve onu 1060 tarihinde Kargamışta mağlup ediyorlar. Bu sefer de Asuriler Muski adlı bir kavme rasge alıyorlar. Daha sonra Anadolu yaylasını almak için Kilikyaya hücum ettikleri zaman yine Muski'lerle karşılaşılıyorlar. (Bakınız: Conteneau. P. 1124).

Muski'ler Frat yolunda Commugène ülkesine hücum ediyorlar. Aynı tarihlerde Anadolunun Alzi ve Burugumzi ülkesinde elli sene kalıyorlar. Anadolu'ya XIII. üncü asırda gelen bu kavmin en parlak devirleri VIII. inci asra isabet etmektedir. Bu devirde İmparatorlukları hemen bütün Anadolu yaylasına şamil garp komşuları Lidyalılar Krezüs zamanında onların garp vilâyetlerini alacaklardır. VII. nci asır başlarında ise Karadeniz sahilinden gelen ve cenubî Rusyadaki yurtlarından İskitler tarafından kovulan Cimmérien'ler musallat olacaklar ve nihayet Frikyalılar da birçok kavimler gibi Anadolunun eski yerli ahalisine karışıp gideceklerdir.

Pazarlı hafriyatı, Frikyâ kültürünün bir taraftan eski Yunanistanda Miken kültürüyle, diğer taraftan eski Önasya kültürüyle (Sümer, Eti) sıkı alâkasını açık olarak meydana koymuştur. Pazarlı kabartmaları üzerindeki asker tasvirleri ile Miken vazolarındaki muharip tasvirlerini hattâ Etrüsk ve Cerablusta Posteti muharip tasvirlerini birbirinden kolay ayıramayız. Kentaur şimdiye kadar olan malûmatımıza nazaran garbe has bir motiftir. Fakat hayvanların mücadelesi, hayat ağacı üstüne şahlanan dağ keçisi motifleri, griff'ler Önasya ideolojisine uygundur.

Midas abidesinde kayadan yontulmuş cephe üzerinde kabartma veya boyalı hendesi şekillerde de şark kokusu vardır. Frikyalıların kültürlerindeki bu ikilik onların kavmî terkiplerine de şâmil midir? Frikyalılar Balkanlarda uzun müddet kalmışlarsa ve aynı kavim ise Pazarlı, Gordion, Alishar ve Boğazköyde bulunan Frikyâ maddî kültür belgelerini orada bulmaklığımız icap eder. Halbuki bu hususta tatmin edici bir cevap verilemez. Miken ve Frikyâ kültür münasebetinin teati sahasını ve Mikenlilerin göç yollarını tespit hususunda Pazarlı vesikaları belki bir iz gösterecektir. Sekizinci Beynelmîlel Tarih kongresinin yüksek huzuruna Orta Anadolu'da mühim yeni bir Frikyâ istasyonunun bulunduğunun bu suretle bildirirken, yeni araştırmaların tarihin bu karanlık sayfasını daha iyi aydınlatacağı ümidile sözümü bitiririm. (Şekil : 44, 45)